

**MOEST, MUGAVUSEST JA VEENDUMUSTEST
KESK- JA VARAUUSAJA SOOMES.
DOKTORITÖÖ SOOME ARHEOLOOGILISTEST
AHJUKAHLILEIDUDEST**

Erki Russow

Erki Russow, Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arheoloogia osakond, Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti; erki.russow@tlu.ee

Kirsi Majantie. Muotia, mukavuutta ja mielipiteitä. Kaakeliuuni yhteiskunnallisten muutosten ilmentäjänä keskiajan ja uuden ajan alun Suomessa. (Summary: Fashion, comfort and conviction. The ceramic tile stove as an indicator of social change in medieval and early modern Finland, lk 299–348.) (Archaeologia Medii Aevii Finlandiae, XVII.) Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku, 2010. 390 lk + CD (leiukataloog). <http://www.doria.fi/handle/10024/63295>

Ahjukeraamika uurimisel on Skandinaavias pikk ajalugu: esimesed leiülevaated, sh esimene väitekiri kahlitest (Ambrosiani 1910), valmisid Rootsisis juba 20. sajandi algul. Ka järgnevatel aastakümnetel on Rootsisis ja Taanis, aga ka Norra leiukogumid pärvinud kodu- ning välismaiste uurijate tähelepanu (näiteks Grieg 1930; Liebgott 1972; ülevaatlilikult Strauss 1972). Ainsana polnud Skandinaavia furnoloogias ehk ahjuteaduses enne 21. sajandi algust märkimisväärsed tulemused ette näidata Soome kolleegidel, erandiks vaid üks artikkel Turu linnuse renessansskahleist (Gardberg 1958). Nüüdseks on see lünk täidetud: mullu augustis kaitses Kirsi Majantie Turu ülikooli kultuuriteaduste osakonnas doktoriväitekirja Soome kesk- ja varauusaegsetest ahjukahlitest.

Värske doktori huvi kesk- ja varauusaegsete küttekehade vastu sai alguse juba möödunud sajandil, mil autor osales Turu esimestel suurematel linnaarheoloogilistel kaevamistel tulevase Aboa Vetus & Ars Nova muuseumi kinnistul. Nendel kaevamistel saadud impulss viis Soome mõistes erakordselt suure ahjukeraamika kollektsiooni – Laukko mõisa arheoloogiliste leidude – analüüsini (Majantie 2000), mille loogilise jätkuna vaadeldi Turu ülikoolis kaitstud magistritöös juba kogu Soome vanemat kahliaimest (Majantie 2001). Olles esmalt loonud Soomes seni sisuliselt käsitlemata leiuliigi uurimise ajalised ja oskussõnalised alused, keskendus Majantie oma järgnevatel aastatel teadustöös välise vormi asemel sellele, millist sõnumit või ideoloogiat võisid endas kanda kahlitel esitatud kujutised (näiteks Majantie 2007a). Niisiis võtab äsja kaitstud väitekiri kokku enam kui kümnendi väldanud uurimistööst ja paigutab varasemad tulemused laiemasse rahvusvahelisse konteksti. Haaret selleks on dissertatsiooni autoril enam kui küllaga: lisaks Soome arheoloogilistele leiukogudele on Majantie tutvunud peamiste kahlilollektsioonidega Rootsisis, Taanis, Saksamaal ja mujalgi (Majantie 2007b).

Kõnealuse uurimuse aluseks on Soome viie linnuse, Turu ja Viiburi linna ning paari mõisa arheoloogilistel kaevamistel (joon 1) leitud ahjukeraamika – ahjupotid ja kahlid. Rohkem kui paarikümne kaevandi põhjal võiks arvata, et alusaines hõlmab ajaloolise aja keraamikauurijale tüüpiliselt tuhandeid, kui mitte kümneid tuhandeid esemekatkeid, ent see oletus on ekslik. Kokku sisaldab CD-l esitatud leiukataloog vaid 1806 sissekannet. See sunnib küsima, kuidas arvestatavat regionaalset ja üleregionaalset üldistust saab nii väikese kogumi peale üles ehitada? Nii mõnigi Eesti linnakaevamiste leiukogu (näiteks Tallinnas 2008.–2009. aasta Vabaduse väljaku kaevamiste kollektioon, Tartus Lutsu tn 2 kompleks) sisaldab ainuüksi ühe kaevandi ulatuses rohkem kahlakatkeid, kõnelemata linna või laiema piirkonna tasandist. Kuid tegemist ei ole Soome arheoloogide eripärase kaevamismetoodikaga, mis sihilikult eiraks välitöödel ahjukeraamika kogumist – kahlite nagu ka kõigi muude imporditud või lihtsalt võõrapäraseks liigitatavate savitoodete katkete osakaal ongi muu hansaregiooni piirkondadega võrreldes Soome arheoloogilistel kaevamistel väike. Seega oli koguliselt suhteliselt hõlpsalt hallatav uurimisaines väitekirja koostaja jaoks nii õnn kui ka õnnetus. Võrdluseks võib siinkohal esitada ühe viimastest Saksamaal samal teemal kaitsitud doktoritöödest: 2003. aastal Vestfaali-Lippe piirkonna 12.–17. sajandi kahlileidude põhjal koostatud uurimus põhineb peaaegu 15 000 esemel ja esemekatkel, kusjuures suurim käsitletud leiukogu küündis 6500 fragmendini (Hallenkamp-Lumpe 2006, 7). Ent sellega ei soovi retsensent kuidagi alahinnata Majantie panust ühte erakordselt põnevasse uurimissuunda. Pigem vastupidi – kui palju on Euroopas regioone, kus üldistusi õnnestub kogu riigi ulatuses teha?

Oma mahult ja teostuselt on Soome keskaja arheoloogia seltsi 17. köitena ilmunud väljaanne igati soliidne. Teos on maitsekalt kujundatud ja teema seisukohast asjakohaselt läbivalvalt värvitrukkis – teisiti ei kujutagi üht kunstipärase esemeliigi esitelu tänapäeval ette. Tekst on hõlpsalt hallatav ja joonealune viitesüsteem ning kommentaarid tagavad sujuva lugemise. Positiivse poole pealt võib samuti esile tõsta õnnestunud illustratsioonivalikut, mis lisaks toleaeagsete joonistuste (kahhelahjud oma ajastu kontekstis ja kahlimotiivide ikonograafilised eeskujud) kasutamisele sisaldab kõnekaid näiteid naabermaade oluliselt paremini säilinud kahlitest. Nii on paralleelleidudena välja toodud renessansiperioodi esemeist Stockholmi ja Haapsalu kahleid, barokiajastust näide Tallinnast ning mujaltki. Valik on teadlik ja isiklik, sest kõiki esemeid on autor ise oma uurimisreisidel näinud, mis osutab veel kord, et lisaks kodumaisele ainekule tunneb töö koostaja hästi ka kaugemate piirkondade kahlimotiive. Ka tänapäeval humanitaarias valitsevale avaldamiskeele probleemile on leitud hea ja paljusid osapooli rahuldav tulemus: monograafia põhitekst on autori emakeeles, kuid raamatu lõpus on esitatud pikk, väga põhjalik ning korrektset inglise keeles kokkuvõte. See tagab ühelt poolt kodumaal teose võimalikult laialdase lugejaskonna (mitte ainult arheoloogid, vaid ka

Joon 1. Soome leiukohad, kust on avastatud 15. sajandi alguse – 17. sajandi alguse ahjukahleid. 1 Turu linna ja linnuse kaevandid, 2 Kastelholmi linnus, 3 Kuusisto piiskopilinnus, 4 Laukko mõis Vesilahtis, 5 Häme linnus, 6 Raasepori linnus, 7 Suitia mõis Siuntios, 8 Viiburi frantsisklaste klooster. Väitekirja illustratsioon (joon 2). Joonis Liisa Seppänen.

kunstiajaloolased, kohaurijad jne), teisalt võimaldab poolesaja lehekülje pikkune võrdkeelne resümee edastada kogu olulise teabe, mille vastu välismaine kahliurija võiks Soome ainese puhul huvi tunda. Raamatu välisilme osas võiks nuriseda vaid köite üle. Kuna raamatu sihtgrupiks on suures osas praktikud ehk need, kes vajavad teost leidude määramiseks ja taustainfo muretsemiseks, on trükikulude kokkuhoiu nimel valitud kilekattega liimköide ebaõnnestunud. Juba mõne lugemiskorra järel näeb raamat räsitud välja, nii et arheoloogidest bibliofiilidel soovitaksin hankida kaks eksemplari – ühe riulile ja teise töölauale asetamiseks.

Väitekirja sisu kohta võib alustuseks öelda, et autori lähenemisviis on traditsiooniline, paigutades uurimuse keskmesse arheoloogilise eseme ja selle leiukonteksti ning jättes vastupidiselt pealkirjas öeldule kahhelahju enese ja arutelu kahlitel kujutatud tähenduse üle mõnevõrra kõrvalisemaks. See ei ole siiski etteheiteina mõeldud, sest Soome kahliuurimise hetkeseisu arvestades on arusaadav, et tõlgenduste asemel ootab lugejaskond kõige enam just alusandmete edastamist. Oma piirid seab töö ülesehitusele ka olemasolev aineistik: lisaks leidude nappusele on kahlitel kujutatud motiivistik suhteliselt kasin, kuid kajastab sellegipoolest üpris hästi ühe Lääne-Euroopast pärit fenomeni üllatavalt aeglast omaksvõttu.

Väitekirja koosneb kümnest peatükist, millest suurema osa hõlmab Soomest pärit materjali esitus (pt-d 4–8). Sellele eelnevad teema seisukohast sissejuhatavad osad, kus Majantie tutvustab esmalt arheoloogilisi kahlileide kui uurimisobjekti (pt 1), kahhelahjude arengut Euroopas sotsiaal-majanduslike ja usupoliitiliste muutuste raames (pt 2) ning kahhelahjude kujunemist lihtsast küttekahlast eluruumi kaunistavaks sisustuselemendiks (pt 3). Süvenemata pikemalt uurimisajaloo käsitletu, mis on üldjoontes pädevalt esitatud, võib Soome lahe lõunakaldalt vaadatuna ette heita Eesti ja Läti ahjukeraamika, aga ka kogu ajaloolise aja arheoloogia uurimise vaatenurgast ühe olulise uurija mainimata jätmist. Nimelt ei saa Vana-Liivimaa kesk- ja varausaegse keraamika kontekstis mööda vaadata 20. sajandi keraamikaurimise suurkuju Konrad Straussi monograafiast (Strauss 1969), mis oma soliidsest vanusest hoolimata on ühes Läti Ajalooinstituudi teaduri Ieva Ose 1990. aastatel avaldatud töödega (näiteks Ose 1996) jäänud senini kahlite osas ületamatuks. Teiselt poolt võib kiituseks välja tuua naabermaade uuema erialakirjanduse head tundmist, mis johtub uurimisreisidel tekkinud otsekontaktidest kohalike uurijatega.

Millised sotsiaal-majanduslikud ja usupoliitilised arengud suunasid Kirsi Majantie arvates kahhelahjude teket ning levikut Lääne-Euroopas? Kasutatud lähenemisnurk ja argumentatsioon on ajaloolise aja arheoloogia seisukohast päevakajalised ning erinevad autorid on neid viimase kümnendi vältel korduvalt kasutanud, esmajoones Briti arheoloogi David Gaimsteri mõjul (vt näiteks Gaimster 1999a; 1999b; 2005). Väitekirja koostaja leiab, et uue tehnoloogia arengut ja kandumist uutesse piirkondadesse mõjutasid peamiselt Euroopa rahvastiku kasvuga 12.–13. sajandil kaasnenud hüppeliselt suurenenud linnastumine, käsitöö spetsialiseerumine ning varanduslikult heal järjel linnaelanikkonna teke. Ühes sotsiaalse emuleerumisega (usulise ja sõjalise aristokraatia kommeha jälgendamise) ning tehnilise innovatsiooni (suutsuvaba küttekaha) eeliste mõistmisega võeti kahhelahi suhteliselt kiirelt omaks kaupmeeste elukeskkonnas, see omakorda tagas vajaliku levikumehhanismi olemasolu. Mudeliks on siin hansa kaupmeesteühendus, mille liikmed olid liikuvad ja avarate äri- ning peresidemetega. Sama toimimisviisi alusel – hierarhias kõrgemal tasandil seisuse majapidamisest (linnus-mõis-klooster-hansakaupmees) madalamale – levis autori arvamus järgi ka kahhelahjude tarvitamine Soomes, kusjuures kahhelahju kui tehnilise lahenduse sissetoojaiks peab ta nii kohalikku, Lääne-Euroopas reisinud ja õppinud eliiti kui ka Turu linnas elanud saksa soost kaupmehi. Alles järgmisel etapil, mil kahhelahjud olid laiemalt omaks võetud, hakati hansaruumi tuumikust saabunud käsitöölise eestvõttel kahleid kohapeal tootma. Majantie oletab, et Soomes toimus see 16. sajandi keskpaigas (s.o umbes 150 aastat pärast esimeste ahjude püstitamist Turus) ja mõnel juhul õnnestub tal viidata otsekontaktidele tänapäevase Saksi-Anhalti liidumaa linnadega, eelkõige Wittenbergiga.

Vanimate ahjude usupoliitiliste kahlimotiivide valiku põhjuste juures toonitatakse kaht aspekti. Esmalt määras kasutatud visuaalse kujunduse kahlite sarnasus puitaltari detailidega, millest omakorda tuletatakse oletus religioossete teemadega ahjude kasutamisest kodustes usutoimingutes. Selle kõrval määrasid dekoorivaliku algselt ka tellijate ehk valitseva eliidi tegevused ja enese-

määratlemisvajadus, mida ahjudel kajastasi stseenid jahist, rüütlimaatika ning vapid. Hiljem, usupuhastuse ajal ja järel kasutatud kujundite valik mõistagi muutus, ent usk ning võim ja nende omavaheline kombineerimine jäi asjakohaseks edaspidigi, manifesteerimaks nii ahjuomaniku poliitilisi kui ka religioosseid vaateid.

Nagu öeldud, lasub raamatu põhiraskus Soome arheoloogilistel kaevamistel leitud ahju-keraamika tutvustamisel. Selle osa sissejuhatavates peatükkides (pt-d 4 ja 5) esitatakse leiuliigi uurimise problemaatilisest lähtuvad meetodilised raamid, kus tutvustatakse kohaliku materjali liigitamise põhimõtteid ning dateerimise aluseks olevaid üksikasju (s.o leiukontekst, kirjalikud allikad, võrdlusaines). Tulenevalt Soome vastava ainese fragmentaarsusest – vaid üksikutel juhtudel õnnestub terve esemekuju selgitada – ja tüpoloogilisest ühekülsusest on loobutud keerulise jaotuskeemi loomisest. Aluseks on Euroopa kahluurimises käibel olevad jaotusviisid (ahjupotid, nišškahlid, plaatkahlid jne), kuid välditakse näiteks Saksa uurijatele omast erakordselt detailset vormijaotust (näiteks Henkel 1999) ja piirduakse vaid põhivormide määratlemisega. Võrreldes Eesti mõnevõrra rikkalikumate kogudega, mis nõuavad detailsemat jaotust, tundub see põhjendatud olevat.

Probleeme tekitab ka kahlite vanuse määramine (pt 5). Soomest pole teada ühtki *in situ* kahlite leiukompleksi ja ainus varauusaegne (dateeritud umbes 1600. aastaga) valmistamisjäätmete kogu pärineb sekundaarsest ladestusest – Turu toomkiriku naabruses asunud keldri täitekihist –, suur osa ülejäänud leide isegi tertsaarsetest pinnasekihtidest. Lisades siia kahlite vanuse niigi keerulise määramise (kas aluseks on valmistus-, kasutus- või lammutusaeg? Vahe võib ulatuda 70 või enamagi aastani), jõuab autor arvamusele, et ahjude vanuse hindamisel tuleb võimaluse korral lähtuda kokkusobitatud osakestest. Kui on olemas kirjalik teade ahju ehitamise kohta, on esmaseks markeriks ehitamise aeg. Otsese tekstiviite puudumisel tuleks püüda tuvastada hoone või ruumide ümber- ja juurdeehituste aeg, kui see ei ole võimalik, peaks ikonograafilise analüüsi kõrval dateerimise aluseks võtma kahlite kaasleidude vanuse (tavaliselt märkimisväärselt nooremad!) kui *terminus ante quem*. Samuti ei tohi unustada, et sageli leidsid vanade ahjude kahlid kasutamist uues küttekehas ja Soome kontekstis on tavaline, et pottsepad kasutasid aastakümneid vanu matriitse või isegi vanadelt kahlitelt tehtud tõmmiseid. Seega on ainese vanuse võimalikult täpne hindamine väitekirja koostaja hinnangul väga keeruline ülesanne, millega saab vaid nõustuda.

Küll aga ei saa ilma vaidluseta nõustuda järgnevate peatükkide (pt-d 6–8) ülesehitusega, mis on pühendatud ahjupottidele (pt 6), gooti nišškahlitele ja vanematele plaatkahlitele (pt 7) ning renessansistiilis plaatkahlitele (pt 8). Iga peatükk on seega teatud kahlivormi analüüs, kus lahatakse vastavaid esemeleide leiukoha laiemas kontekstis. See tähendab, et enne esemeesitelu ja -aruteluni jõudmist antakse lugejale ülevaade iga objekti või laiema ala kujunemis- ning ehitusloost, üritades selle käigus leida neid hetki ja ruume, mida saaks kahhelahjudega seostada. Ehkki sellises ülesehituses on oma loogika, kaasnevad sellega sageli asjatud kordused ja peatükkidevahelised ristviited – sõltuvalt rõhuasetusest ühele või teisele kahlirühmale. Autor põhjendab seda sooviga hõlbustada teatud kahlivormist (näiteks ahjupotid või renessansi plaatkahlid) huvitatud lugeja tööd. Tõsi, kuid nii objekti kujunemislöö kui ka ahjubioograafia seisukohast on see siinkirjutaja arvates ekslik lähenemine, kuna nii hoone kui ka kahhelahju ajalugu on kunstlikult osadeks jaotatud. Loogilisem oluks läheneda näiteks suuremaltvõksemale- ehk üldiselt-detaillile-meetodil: tutvustada linnuse või linna tausta, siis süüvida kahhelahjuga seostatud hoonete või ruumide ehitusluku ja seejärel analüüsida kahlite või oletatavasti ühest ahjust pärit leiukomplekside küsimusi. Praegu aga käsitletakse nii mõnelgi korral tõenäoliselt ühest ahjust pärit ahjupotte ja renessansistiilis plaatkahleid eri peatükkides. Sama kehtib ka juba eelmainitud varauusaegse pottsepa jäätmekompleksi kirjelduse kohta, kus ahjupottidest kõneldakse kuuendas peatükis, kahlitest aga üle poolesaja lehekülje hiljem kaheksandas peatükis (vastavalt lk 170 ja 240).

Vaidleksin veidi vastu ka väitekirja autori välja pakutud ruumianalüüsile. Kirsi Majantie on kahhelahje õigusega seostanud eeskätt just esindusruumide või elutubadega. Et ühtki kahlit pole oma algsest kasutuskohast leitud, on töös suur osa energiat läinud nende ruumide selgitamisele, kus kahhelahjud võisid paikneda. Aluseks on paar-kolm juhtmõtet: ehitusloolaste ja ajaloolaste välja pakutud esinduslikumad toad või saalid, linnustes magamistubade lähedus, vanemate küttekehade (st hüpokaustide) asupaik, millele on oletamisi uus ahi peale ehitatud (oluliseks argumendiks

Haapsalu piiskopilinnuse leid, vt Russow 2002; joon 2), ning ühe eriti tähtsa detailina koridori/köögi olemasolu esindusruumi naabruses. Viimane on eelduseks kohati lausa kinnisideeks muutuvale mõttele, et kähhelahju köeti alati väljast, mitte samast ruumist, kus ahi ise asus. Sisuliselt välis-tatakse sellega teised tehnilised lahendused. Ometi on olemas näiteid, kus kähhelahi on ühendatud kõrval asuva kaminaga. Meile lähim vaste on Maasilinna linnuse kokkuehitatud kamin ja kähhelahi (joon 3), mille jäänustest tuli üsna üheselt välja, et kaminas puude põletamisel tekkinud söed suunati kaminaseinas asunud avaülest kähhelahju (publitseerimata fotod arheoloog Tõnu Sepa valduses). Kuigi Soomest pole ühtki sellist küttekahade kombinatsiooni seni teada, ei saa samasuguse ehitusliku lahenduse tundmist sealgi välistada.

Väitekirja kahes viimases peatükis (pt-d 9–10) käsitletakse kähhelahjude tähendust kesk- ja varauusaegse Soome laiemas kultuurikontekstis. Neist esimeses on tähelepanu keskmes kahlite kohaliku valmistamise alguse mõju ahjude levikule ja sõnumite edastamisele ning teises arutletakse kähhelahjude kui moe, mugavuse ja veendumuste muutumise indikaatori üle. Tuleb välja, et kuigi kahlite kohapealne valmistamine algas juba 1540. aastatel Turu linnuses tegutsenud rändkäsitöölise poolt ja jätkus paikse tegevusena sama aastasaja teisest poolest, püüsid tootmises kasutatud matriitsid kuni 17. sajandi alguseni samad. Ehkki matriitsi kujutis aegade jooksul kulus, tarvitati samu aluseid 1530.–1540. aastate riietuse ja poliitiliste tegelastega (Martin Lutheri suur toetaja Saksi hertsog Johann Friedrich ning tema abikaasa Sibylle) kahlite valmistamiseks veel ka 1600. aasta paiku. Alles 17. sajandi algul tekkisid Soomes omad, ilmselt kohalike mõjudega kahlimotiivid – enamasti lihtsam geomeetriline ja taimornament –, samal ajal kui Saksamaal ning mujalgi (sh Eestis) oli endiselt moes kujutada ahjudel tolaeagseid poliitilisi isikuid ja Uuest Testamendist pärit tegelasi.

Joon 2. Haapsalu piiskopilinnus, läänepoolse eeslinnuse siseküljel asunud elamu esindusruumist avastatud küttekahad. Keskaegse hüpokaustahju plaadile on 16. sajandi II veerandil rajatud kõrvalruumist köetava kähhelahju alus, paremal kamina jäänused. Foto Erki Russow.

Joon 3. Maasi linnus. Mantelkorstnaga ruumi rajatud kahhelahju alus (vasakul) ühes kaminaga. Jagatud kütteruum lubab oletada, et mõlemad on ehitatud üheaegselt. Foto Tõnu Sepp.

Selline üllatav konservatiivsus on autori arvates seletatav renessansimõtjude suhteliselt aeglase levikuga Soome, aga ka sellega, et usupoliitilise motiivi tähtsus vähenes aja jooksul ja oluliseks sai hoopis kujutise esteetiline pool, sh inimeste riietus. Kui esialgu, 1540.–1550. aastatel, oli protestantlike valitsejate kujutamise Soome ahjudel seotud tõesti aktuaalse usupoleemikaga, siis 25–50 aastat hiljem, mil Turus valmistati endiselt samade kujutistega kahleid, võis põhjus peituda kas vastuseisus Rootsi kuninga Johan III katsele taastada katoliikluse positsioon või pigem, nagu arvab väitekirja autor, renessansistiili hilises kasutuselevõtus Soome linnaühiskonnas. Vaadeldes naabermaade 16. sajandi teise poole ja 17. sajandi alguse kahlimotiivide valikut (nt Wahlöö 1976; Majantie 2007b), kus Soomele sarnaseid ilminguid ei kohta (v.a üks näide Göteborgist), võib sellise seletusega üldjoontes päri olla. Ilmselt kajastab see nähtus omakorda seda, et uus küttekeha võeti (linna)ühiskonna madalama sotsiaalse staatusega liikmete seas omaks alles 16. sajandi viimastel aastakümnetel.

Hoolimata mitmest kriitilisest märkusest ja eriarvamusest autoriga, on Kirsi Majantie väitekirja sarnaselt mitmele teisele viimasel paaril aastal Turu ülikoolis valminud doktoriväitekirjale väärikas panus Soome ajaloolise aja arheoloogiasse. Kindlasti jäävad selle kirjatööga vastamata mitmed küsimused, millega värskel doktoril oleks põhjust edasi tegelda, kõnelemata igal aastal arheoloogilistel kaevamistel leitavast uuest ja põnevast ainesest. Nii Majantie doktoritöö, uute kaevamiste kui ka vanema tarbekeraamika kollektsoonide läbivaatuse valguses võib ennustada, et järgnevatel aastatel lükkub kahhelahjude kasutuselevõtu aeg Soomes 15. sajandi algusest 14. sajandisse. Eeldatavasti avastatakse ka uusi kahlimotiive ja ahje – eeldused selleks on loodud nii koolitatud spetsialisti, käsiraamatu kui ka välitööde üha suurenevate mahtude kaudu.

Tänuavaldus

Artikkel on valminud Eesti Teadusfondi grandid JD134 toel. Jooniste avaldamisõiguste eest võlgnen tänu Liisa Seppäsele (Turku) ja Tõnu Sepale (Kuressaare).

Kasutatud kirjandus

- Ambrosiani, S.** 1910. Zur Typologie der älteren Kacheln. Kungl. boktryckeriet. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Gaimster, D.** 1999a. Der Keramikmarkt im Ostseeraum 1200 bis 1600: Exportkeramik als Indikator für Fernhandelsbeziehungen und die Wanderung des hansischen Handwerks und der Wohnkultur. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, II: Der Handel. Toim M. Gläser. Schmidt-Römhild, Lübeck, 99–110.
- Gaimster, D.** 1999b. The Baltic ceramic market c. 1200–1600: an archaeology of the Hanse. *Fennoscandia Archaeologica*, XVI, 59–69.
- Gaimster, D.** 2005. A parallel history: the archaeology of Hanseatic urban culture in the Baltic c. 1200–1600. – *World Archaeology*, 37: 3, 408–423.
- Gardberg, C. J.** 1958. Hertig Johans kakelugnar på Åbo slott. Böcker och människor. – *Historiska samfundet i Åbo*, VI, Turku, 56–63.
- Grieg, S.** 1930. Middelalderiske byfund fra Bergen og Oslo. Utgitt av det Norske videnskapsakademi, Oslo.
- Hallenkamp-Lumpe, J.** 2006. Studien zur Ofenkeramik des 12. bis 17. Jahrhunderts anhand von Bodenfunden aus Westfalen-Lippe. (Denkmalpflege und Forschung in Westfalen, 42.) Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Henkel, M.** 1999. Der Kachelofen. Ein Gegenstand der Wohnkultur im Wandel. Eine volkskundlich-archäologische Studie auf der Basis der Hildesheimer Quellen. Göttingen, 1996; Nürnberg, 1999 (väitekirja käsikiri: http://webdoc.gwdg.de/diss/1999/henkel/mh_text_gesamt.pdf).
- Liebgtott, N.-K.** 1972. Kakler. Hovedtraek af kakkelovens historie ca 1350–1650. Nationalmuseet, København.
- Majantie, K.** 2000. Kartanon eurooppalainen lämmitus. Potti- ja renessanssikaakelilöydöt Laukossa. – *Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti*. Toim K. Uotila. (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae, IV.) Turku, 93–111.
- Majantie, K.** 2001. Ruukuista ruhtinaidein muotokuviin. Kaakeliuunien käyttöönotto ja levintä Suomessa arkeologisen lähdeaineiston valossa. Magistritöö. Käsikiri artikli autori valduses.
- Majantie, K.** 2007a. Fashion-consciousness or support for Lutheran faith? Portraits of Lutheran princes on Finnish stove-tiles. – *Archäologie der Reformation. Studien zu den Auswirkungen des Konfessionswechsels auf die materielle Kultur*. Toim C. Jäggi & J. Staecker. Walter de Gruyter GmbH & Co., Berlin, 398–425.
- Majantie, K.** (toim). 2007b. Ruukkuja ja Ruhtinaita. Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400–1700. (Archaeologia Medii Aevii Finlandiae, XII.) Turku.
- Ose, I.** 1996. Podiņu krāsnis Kurzemes und Zemgales pilīs. 15. gs. beigās – 18. gs. sākums. Latvijas vēstures institūta apgāds, Rīga.
- Russow, E.** 2002. Archäologische Forschungen in der Bischofsburg zu Haapsalu. – *AVE*, 2001, 121–134.
- Strauss, K.** 1969. Die Geschichte der Töpferzunft vom Mittelalter bis zur Neuzeit und die Kunsttöpfereien in Alt-Livland (Estland und Lettland). P. H. Heitz, Basel.
- Strauss, K.** 1972. Die Kachelkunst des 15. und 16. Jahrhunderts in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Skandinavien. II. Teil. P. H. Heitz, Basel.
- Wahlöö, C.** 1976. Keramik 1000–1600 i Svenska fynd. (Archaeologica Lundensia. Investigationes de antivitibus urbis Lundae, VI.) Kulturhistoriska Museet, Lund.